

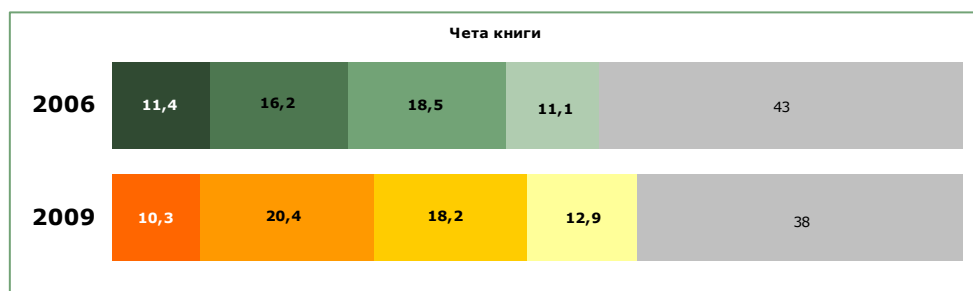
ЧИТАТЕЛСКИ ПРАКТИКИ В БЪЛГАРИЯ 2009-2010

ОБОБЩЕНИЕ

Изследване, проведено от Алфа Рисърч и Академична лига за Югоизточна Европа в периода ноември 2009 – юли 2010.
Подкрепено от МОНМ, БНТ и асоциация „Българска книга”

Сравнението между изследването на Алфа Рисърч от 2006 г. и настоящето изследване потвърждава хипотезата, че промените в културни практики като четенето, се случват бавно. Макар че четенето е принудено да се конкурира с нарастващ брой дейности за свободното време на индивида, в България и през 2006, и през 2009, то пази петата си позиция в йерархията на заниманията, запълващи свободното време: то е след дейности като “гледам телевизия”, “прекарвам със семейството си”, “разхождам се”, “ходя на заведение”, но значително по напред в сравнение с посещаването на театър, изложби, кино, концерти и пр. Тенденцията за конкуриране с други дейности се запазва и е особено силна при младите хора.

По отношение честотата на четене изследването показва общо увеличение между 3-4 пункта на четящите /като това увеличение е получено от увеличения брой на по-рядко четящите/, съответно, намаление на не-четящите от 43% на 38%.

Други критерии дават сходна картина, макар че има и разлики:

По отношение броя прочетени книги през живота се образуват следните шест групи

- такива които не са чели нищо, или са прочели до 10 книги през живота си – 29%;
- прочели между 11 и 50 книги – около 26%
- между 51 и 100 книги – около 13%
- между 100 и 300 книги - около 14%
- между 300 и 500 книги – около 5%
- над 500 книги - около 13%

Подобно е разпределението и по отношение честота на четене:

на каквито и да е четива

- никога – 25%
- няколко пъти в годината – около 32%
- няколко пъти в месеца – 13.%
- всекидневно или няколко пъти седмично – 28%

на книги

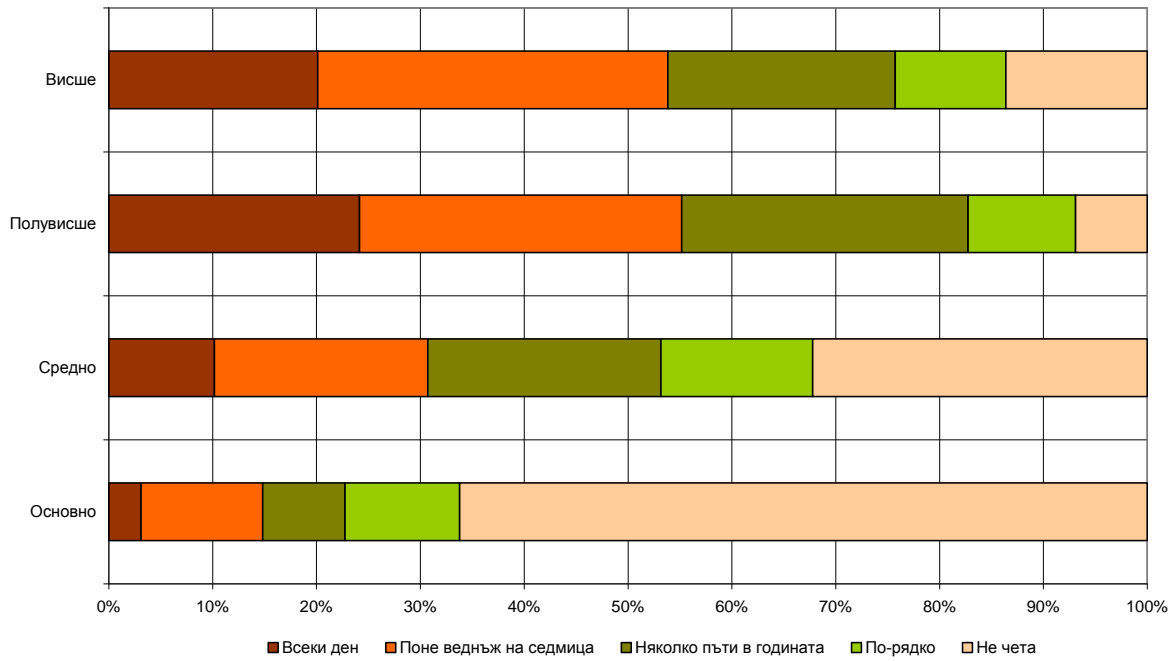
- никога - 27.4%
- няколко пъти в годината - 33.6%
- няколко пъти в месеца - 10.4%
- всекидневно или няколко пъти в седмицата – 23%

Когато въпросът не засяга директно и единствено четенето, а равноправно го помества сред конкуренцията на множество разнообразни дейности в свободното време, онези, които посочват, че не четат, са доста - 38% /2009/. Когато обаче въпросът е фокусиран върху четенето и изисква пряко признание, дали и колко се чете, броят на тези, които твърдят че не четат /или че четат много рядко/ спада до около 25% - 27%. По-нататък предлагаме обяснение на това несъответствие.

* * *

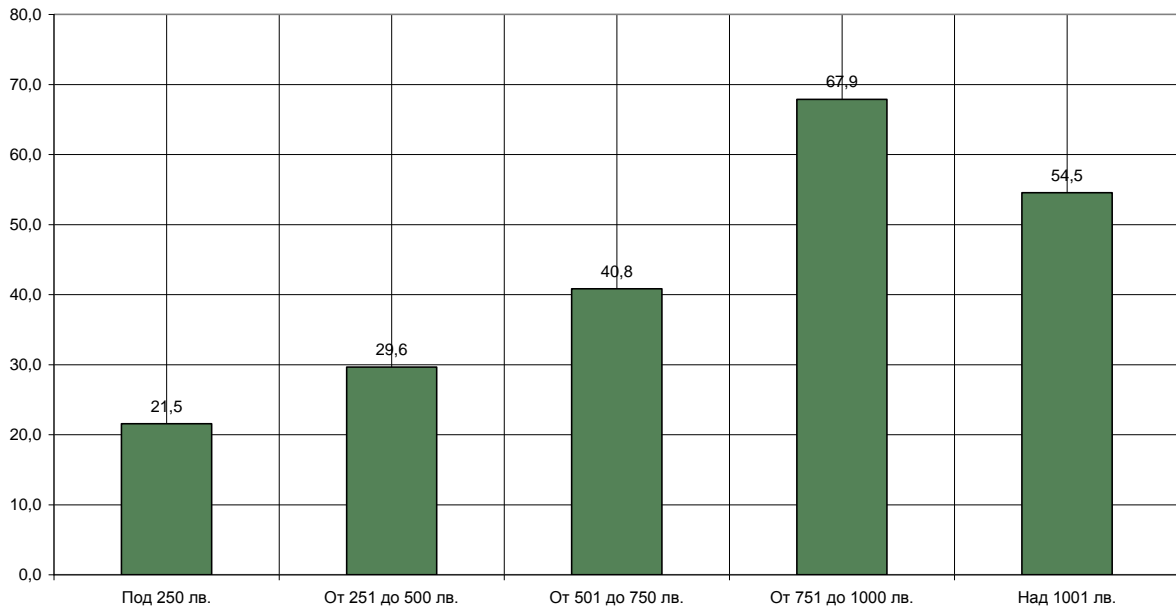
Изследването показва, че читателските практики силно зависят от различните типове разслоения в българското общество. Най-силен диференциращ фактор е образованието. Като следствие от него се оформя зависимостта на четенето от етническата принадлежност. Ромите четат по-малко не защото са роми, а защото са с ниско образование. Докато между българите четящите всеки ден са около 11%, то при ромите те са едва 2%, а при турците – малко повече от 3%; 72% от ромите и 70% от турците въобще не четат.

Читателска активност в различните образователни групи

Отново като следствие от степента на образование и наличието на свободно време, четенето при различните възрастови и доходни групи също се различава.

Дял на активните читатели според личния месечен доход

Както се вижда, читателската активност е различна в различните доходни групи. Особен интерес представлява фактът, че най-високодоходните групи далеч не са най-активните читатели. Най-интензивно четат хората с личен доход между 750 и 1000 лв., като при групите с доход над 1000 лв. /т.е. в онези групи, за които се предполага, че задават модел на кариера, успех и авторитет сред обществото и които обикновено задават форми на живот и поведение, на които се подражава / читателската активност спада.

От горната таблица са видими няколко неща, във връзка с корелацията възраст, образование и четене. Най-активно четящи са високообразованите българи между 31 и 40 г., като с времето, вероятно поради нарастване на заетостта, интензивността на четене спада /но без да пада под 45-50%/. Тя нараства отново при най-възрастните групи и особено при пенсионерите висшисти, които разполагат с повече свободно време и са изкушени от четенето.

Очаквано, сред най-слабо образованите, активните читатели са и най-малко. Забележително обаче е и още нещо: с нарастването на възрастта активните читатели сред хората с ниско образование /които и без това са малко/ спада почти трикратно. Т.е. с остаряването, само 10-13% от хората с ниско образование продължават да четат

всекидневно, или поне веднъж в седмицата. Така за нискообразованите процесът на оставане встрани от четивата и книгите се засилва с течение на времето.

Най-младите четат по-малко и по-рядко. Дали и доколко с нарастване на възрастта тези поколения ще започнат да четат по-активно, или напротив, липсата на навици и на престижност на четенето, ще ги запази дистанцирани от него, е въпрос, отговорът на който ще бъде проследяван като тенденция в следващите години. Интересното е, че дори най-младите висшисти между 18-30% г. /т.е. студенти или току що завършили/ показват сравнително ниски стойности. Но най-забележителни са средните нива на активни читатели сред учениците. Те са приблизително равни на тези сред останалите възрастови групи, при положение че тъкмо учениците по силата на всекидневните си училищни занимания би трябвало да четат всеки ден! Т.е. въпреки външния всекидневен институционален и образователен натиск, какъвто липсва при останалите възрастови групи, младите не четат по-активно.

Общият извод, който се налага от тази част на изследването е, че в България има силни културни различия, процеси на културно разслоение - определени прослойки са културно маргинализирани по отношение книгата и четенето. На първо място, това са ниско образованите. Делът на четящите при тях е изключително нисък. Като следствие от ниското образование се оформят и други социално-демографски групи, които четат критично малко – ромите, възрастните хора, хората с ниски доходи. Ако даден човек е имал съдбата да бъде ром, възрастен с основно образование, или да произхожда от бедно семейство, вероятността да е читател и много малка, практически едва 2-3%; докато други социални позиции дават значително по-благоприятни шансове.

Освен това, маргинализираните групи, при това все едно по-какъв признак са маргинализирани - по етнически произход, по нисък образователен ценз, или по възраст - показват сравним профил на читателско поведение. Кое то говори, че в България съществува малка прослойка от културни елити и друга, от културни „илоти” /около една четвърт от населението/, която просто изпада от основни културни практики. Това може да бъде определено като друго ниво на неграмотност, засягащо този път не елементарното умение да се чете и пише, а по-високи етажи на културната компетентност, не по-малко необходими обаче за пълноценен социален живот. Най-важното е, че статистиката показва, че шансовете на „илотите” да придобият необходимите културни компетентности /разбирани като комбинация от навици, знания, умения, интереси, мотивации, признание и социално общуване/ са намаляващи

с времето и остаряването. За възрастните, етнически, географски и професионално изолираните, шансът да продължат образованието си е твърде малък – следователно, трудно можем да се надяваме, че ще настъпи някаква промяна в читателските им практики и нивата им на културна компетентност. Така се оказва, че на практика над 25% от населението на българската държава живее в „културно гето“, без шанс за достъп до основни културни блага като книгата и четенето /а друго изследване почти със сигурност би показало, че същото важи и за други културни интереси и компетентности/.

* * *

Изследването обърна особено внимание на тенденциите в читателското поведение на младите хора, учениците и студентите, които представляват бъдещето на четенето. Заключениета могат да се обобщят така:

Като изключим най-възрастната група, младите четат по-малко интензивно от всички останали възрастови групи и имат най-свити „елити“. От младите само 8.5% са всекидневни читатели /срещу 13.5% на 30-40 годишните, 11.5% на 40-50 годишните/. Има основание да се смята, че сумарно младите хора, които четат много рядко или практически не четат, са около 50%¹. А ако прибавим и четящите „няколко пъти в годината“ /19.4%/, то епизодично четящите млади хора всъщност са около 69-70%.²

Вътре в групата на младите, изследването обособява две подгрупи – на учениците и студентите. Както стана дума, самото им основно занимание би трябвало да ги задължи да четат всекидневно. Но изследването не показва това. Всекидневните читатели между учениците са само 7%, а между студентите - 8.6%, т.е. нива по-ниски от средното за страната. /10.3%/. Макар сред ученици и студенти да са повече „седмичните“³ читатели, сериозна част /32% от учениците, 23% от студентите/ от интервюираните не са отговорили на въпроса за честота на тяхното четене - с което отново дават основание да се съмняваме, че четат въобще. Особено за най-младите, учениците, тенденцията е ясна: те показват по-ниски „елитни“ стойности и по-високи „илотски“ стойности, т.е. учениците имат показатели, които ги поместват „помежду“ - малко над тези на

¹ Тези, които са оставили този въпрос без отговор /и вероятно не четат/ са 34.8%, а отговор „чета по-рядко от веднъж в годината“ /каквото и да значи това/ дават 14.9%;

² За сравнение, при другите възрастови групи същите цифри са съответно: при 30-40 години – практически нечетящи - 47.3%, практически нечетящи + заявилите, че въобще не четат = 54%; за 40-50 години – съответно 41.7% и 66%. Най-възрастната група има най-ниски показатели - около 62% нечетящи, а заедно с много рядко четящите - общо около 74%. Но дори в тази група всекидневно четящите са повече от младите – 9.4% срещу 8.5%.

³ С „чета няколко пъти в седмицата“ са отговорили 25% от учениците, 42% от студентите.

културно маргинализираните групи /необразовани, роми, турци, бедни, много възрастни, земеделски стопани/, но доста под златната среда на извадката.

Близко до мисълта е ответно възражение, което е доста разпространено понастоящем. – че ученици и студенти не четат много класическа печатна книжнина, защото четат значително повече на екрана на компютъра. Изследването се постара да провери това бродещо мнение.

На първо място се оказва, че в България компютърното четене съвсем не е така масово разпространено. На въпроса *“Как предпочитате да се запознаете с една книга?”* отговорът *“на компютърния екран”* рядко надскача 6-7%. Има и изключения, но те не надминават една пета от „читателските елити” /интелигенция – 22.9% софиянци – 10.6%./ За младите, както можеше да се очаква, четенето на екрана на компютъра е по-разпространено от средното: 25% от учениците, 20% от студентите, т.е. общо 13.9% от групата на 18-30 годишните предпочитат да четат на екрана на компютъра. Както се вижда обаче и тук най-високата стойност обхваща едва една четвърт от младите читатели. Още по-рядко се появява отговор *“Чета повече на екрана на компютъра, отколкото на хартия”* – средно само 3% предпочитат компютърно четене: сравнително най-високият процент /всъщност доста нисък/ на подобно предпочитание показват отново същите групи: ученици - 10.7%; 18-30г. - 5%; висшисти - 7.1%; софиянци - 5.5%.

Освен това, оказва се, че почти всички групи и страти са съгласни, че четенето на хартия и четенето на компютър са две много различни дейности. Отговорът *“не, няма разлика между четенето на хартия и на екран”* е съвсем рядък: варира едва между 3% и 5% /само при студентите този отговор е в рамките на 10.8%/ . Това показва, че читателите си дават ясна сметка за разликата в двата типа четене – разлика между бързия, накъсан ритъм на интензивно променящо параметрите си, интерактивно и многоканално сърфиране между образи, документи, текстове, мелодии, сайтове, блогове и пр. чрез компютъра и сравнително пасивната, концентрирана и вгълбена в себе си читателска дейност, базирана на книжното тяло.

Това позволява да твърдим, че четенето на компютър засега трудно би компенсирало по слабата читателска активност сред младите. То е донякъде изразена тенденция за малките младежки културни елити, но далеч не е още масова реалност. Освен това е необходимо самостоятелно изследване, посветено на разликите между четенето на хартия и четенето на компютър – както и на културните и социални следствия от тях.

Практики и норми⁴

Дали интервюираните наистина четат, защото искат и обичат да правят това, или само казват, че четат, защото смятат, че това е престижно? От векове книгата е натоварена с висока ценност, а четенето се представя като белег на образования човек и групите с висок социален статус – следователно, съществува не малка вероятност и нечетящите да желаят да си присвоят подобен статус.

За да се опита да направи разграничението между реални практики и статусни отговори, анкетата включваше въпрос *“По Ваша преценка четете ли достатъчно?”*, чиито отговори⁵ трябваше да дадат информация за това кой как оценява собственото си читателско поведение. Съпоставката на редица други въпроси пък даваше възможност да се прецени, дали и при какви обстоятелства интервюираните са склонни да спестят истината за своето реално читателско поведение, да го представят в по-привлекателна светлина и пр.

Оказа се, че оценката на собственото читателско поведение разделя сериозно българското население като обособява доста ясни и доста различни прослойки:

- Неодобряващи своето читателско поведение - 42%
- Одобряващи своето читателско поведение – 25%
- Одобряващи своето не-четене – 27%.

Първите две групи от посочените – около две трети /67%/ от представителната извадка – очевидно гледат на книгата и четенето като на ценност. Но има и сериозна част от извадката /почти една трета, 27%/, за която нормата „книгата и четенето са ценност” вече не действа; а цели 13% директно поддържат, че от книгата няма полза⁶ /което може да бъде наречено анти-норма/.

⁴ „Нормите” тук се тълкуват по традиционен начин – като конвенционални правила, по които определени ценностни положения се определят като подходящи или неподходящи, престижни или не за групата. Нормите задават съзнати или неосъзнати образци и така управляват – експлицитно или имплицитно – поведението на индивидите, очакванията им към другите; те определят „правилността” и „ценността” на индивидуалните постъпки, част от тях са и санкциите, и признанието. В моралната област те влияят върху схващането за „правилност”, за добро и зло, за дълг, за престиж, за вина и пр. на членовете на съответната група. Нормите могат да произтичат от поведението /утаени норми/, но могат и да се различават от тях и дори да им се противопоставят - те могат да бъдат налагани „отвън”, от външни на поведението образци; между норми и реални практики са възможни най-различни конкретни и контекстуални отношения.

⁵ Възможните, предложени от анкетата, отговори бяха “Не чета, но не ми е и необходимо”, “Не чета, не ми харесва, но нямам възможност”, “чета малко, трябва да започна да чета повече”, “Чета достатъчно”, “Чета много”, “Чета много, трябва да намалая четенето”.

⁶ От тази група две трети направо казват «от книгите не може да се научи нищо», а една трета предпочита по-мекия отговор – „не мисля, че от книгите има съществена полза”.

Така се оказва, че:

1. Нормата „книгата и четенето са ценност” не е всеобща за българското общество, тя се конкурира от анти-норма, макар последната да е значително по-слаба.
2. Голяма част от интервюираните не са в мир със себе си, не одобряват своето читателско поведение, биха искали да четат повече. Одобряващите своето поведение като читатели /”спокойните”/ са едва една четвърт.
3. Съществува една все пак не-малка част /около 13%/ от българското общество, което експлицитно поддържа анти-нормата /”от книгите не може да се научи нищо съществено”/ и е в „мир със себе си”, харесва своето поведение – т.е. това че не чете.

Най-„неспокойните” групи, т.е. тези, които най-малко одобряват своето читателско поведение, са най-младите. Такива са 54.3% от групата на 18-30 годишните, 64.3% от учениците⁷, 65.7% от студентите. Недоволството от себе си, обаче, не води до никакви практически последици за читателското поведение. Както видяхме при младите и особено при учениците, то остава с ниска активност.

Така младите и учениците са оказват група, в която практики и норми са разцепени. Те правят едно, мислят и говорят друго, а в резултат на това разминаване са доста недоволни от себе си, без обаче от недоволството да следват видими практически последици и промяна в читателското поведение.

Това говори за още един проблем на водещата културна норма, поддържаща ценността на четенето и книгата. Въпреки наличието на анти-норма, тя е силна /или все още силна?/ но е и някак разцепена, объркана, лишена от всеобща споделеност. Освен това обаче, за значителна част от населението /най-вече младите/ е и някак си „отвързана”, невписана в неговите практики. Сякаш съществува сама за себе си, като че ли наложена отвън /от родителски, учителски и медиен натиск?/, без пряка връзка с навиците и реалното културно-консумативно поведение.

Силата на нормата /да не забравяме, че тя кара 42% да недоволстват от себе си/ и нейната едновременна „откъснатост” от практиките правят още по-вероятно някои отговори да се дават по чисто статусни причини и да имат малко общо с реалните

⁷ “Чета достатъчно” се среща рядко сред учениците - само 14.3% одобряват своето читателско поведение. /с десет пункта под средното/. Това е сравнимо с отговорите на безработните, хората с ниско образование и нисък доход, пенсионерите и пр. А отговорът „Чета малко, трябва да започна да чета повече” за учениците достига до 42.9%, - той неочаквано много надскача стойностите на другите групи и страти - с цели 15- 20 пункта/.

читателски навици. Възможно е, например, споменатото в началото нарастване с 4 пункта на читателската активност въобще да се дължи на подобни отговори, резултат от временно нараснал престиж на книгата и четенето поради активни медийни и интернет-промоции на четенето. Подчертаваме, че тази хипотеза е точно толкова вероятна, колкото и началното твърдение, че става дума за реално активизиране на читатели.

За това, че анкетата произвежда неискрени, статусни, социално приемливи отговори, които крият или разкрояват истината, говорят и редица други косвени факти /несъответствия и автопротиворечия в отговорите⁸, нарастването на броя на ефемистичните отговори от типа „чета рядко“ срещу намаляването на по-трудните за признаване, директно негативни отговори от типа „не чета никога“, разминаването в броя на нечетящите при разфокусирани⁹ и фокусирани върху четенето въпроси, и пр./ Можем само да се питаме, какво би станало, ако онези, които засега отговарят статусно, захвърлят културното лицемерие и започнат да защитават това, което по-горе нарекохме анти-норма. Тогава броят на онези, които смятат, че от книгите не може да се научи нищо съществено, вероятно може рязко да скочи.

Книжният пазар

За период от три години четящата аудитория в общи линии не се променя. Забелязва се леко активизиране на по-умерените читатели (четящи поне веднъж в седмицата) и лек спад на “абсолютно нечетящите”. Това обаче, както вече отбелязахме, може да се дължи и на чисто престижни съображения. Доказателство в тази посока е и фактът, че обратно на декларирания интерес, пазарът на книги бележи слаб спад, изразяващ се в следните промени в пазарното поведение:

- Намалява честотата на купуване на книги и се отдалечава във времето последната покупка на книга. През 2006-та общо 42% са направили покупки на книги през последната година, докато през 2009-та този дял е 39%.
- Въпреки намалялата интензивност на покупките, спада делът на хората, които твърдят, че никога не са купували книга – от 29 на 21%. Този факт се вписва в

⁸ Например, в сравнение с 2006 г, през 2009 заявилите, че купуват книги нараства двойно в сравнение с нарастването заявилите, че четат по-често. През 2009 расте броят и на онези, които твърдят, че притежават над 100 книги в къщи - трудно обяснимо и вероятно не съвсем достоверно твърдение, предвид обективното отчитане на лек спад на покупателната активност.

⁹ Такива, които питат за цял сноп от дейности, свързани със свободното време, сред които четенето е само една възможност. Там хората, които не избират четенето са 38%, докато при фокусирани върху четенето въпроси броят на нечетящите подозрително спада с цели 13 пункта.

рамките на наблюдаваните две успоредни тенденции – леко активизиране на общата читателска аудитория в сравнения с нивата от 2006г. и нарасналата престижност на четенето като културна норма. И двете предизвикват като резултат спад в радикалното признание “*никога не съм купувал книги*”.

- За сметка на спада в честотата на покупките, леко се увеличава средномесечната сума, която българите харчат за книги. Това, заедно с възприятията за по-висока приемлива цена за книга сред онези, за които четенето е престижна културна норма, показва готовност за отделяне на по-високи разходи за това перо, при благоприятна финансова конюнктура в семейството.

За период от три години (от 2006 г. до 2009 г.) с нарастване на доходите, но и с нарастване на инфлацията, изследването улавя много ясна тенденция на готовност за заплащане на по-високи суми за книга. В края на 2009 г. най-често посочваната психологически приемлива цена за една книга е вече в диапазона между 5 и 10 лв., докато през 2006 г. тя беше до 5 лв. Хората, които са склонни да дадат между 5 и 10 лв. се увеличават почти два пъти. Около два пъти се увеличават и хората, които са склонни да дадат между 10 и 20 лв. (от 7% на 12%). Този процес, въпреки че претърпя лек застой покрай финансовата и икономическа криза, в психологически план имаше своя ефект, който безспорно би бил от полза за книжния пазар и книгоиздаването, след подобряване на икономическата ситуация и повишаването на покупателната способност на «четящите» българи.

Книжарниците остават основно място за покупка на книги, като тяхното пазарно влияние леко се увеличава, докато при уличните сергии се наблюдава известен спад. Други два пазарни канала, които увеличават своята роля, са продажбите на книги в комплект с вестник и панаирите на книгата. Макар и слабо, увеличение е налице и при електронната търговия (и от български, и от чуждестранни интернет книжарници). Чисто географски купуването на книги е концентрирано предимно в столицата и областните центрове. Най-активните читателски групи пазаруват предимно от книжарници. Пазаруването от улични сергии при тях е по-скоро инцидентно. Тенденцията към намаляване на ролята на уличните сергии ще продължи и те ще бъдат все по-силно измествани от книжарниците.

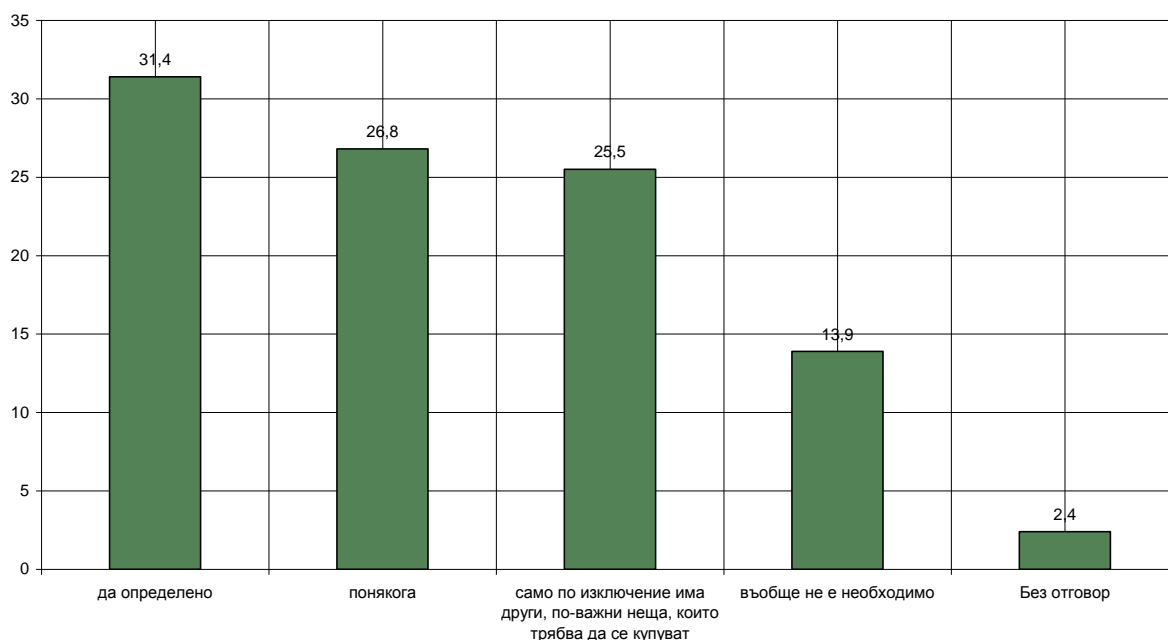
Професионални прослойки и инфраструктура на четенето

За да може една социална дейност да бъде масова, често практикувана и успешна, тя трябва да има условия за това, инфраструктура. Изследването обърна внимание на

състоянието на прослойките, които би следвало да осигуряват инфраструктурата на четенето – книгоиздатели, книжен пазар, библиотекари и учители и установи няколко неща:

1. Объркани тенденции при пазара и покупателната активност - заклетите купувачи намаляват слабо или купуват малко по-рядко, но редките купувачи стават малко повече, готови са да дават малко повече пари за книги¹⁰ /тук вероятно действа комбинация между нарастващата конкуренция за свободното време и същите престижни причини, описани по-горе/. Въпросът „трябва ли да се купуват книги?“ разделя българското общество на групи, които доста напомнят вече описаните:

Трябва ли да се купуват книги?

Малко на брой издателства са видими и са *brand mark* за малък брой читатели. Над статистическата грешка от процент и половина са осем издателства, като двата най-добри резултата за 2009 са 8% и 6% видимост, останалите се движат между 1.8 % и 2.9%. Този факт, вероятно резултат от бестселърна издателска политика, не позволява да се направи изводът, че определени издателства имат културен авторитет, влияещ върху читателското поведение /от типа, „след като тази книга е издадена от издателство X, непременно трябва да я прочета“/.

¹⁰ От 11% на 7% спада делът на хората, които посочват, че купуват книги с твърди корици редовно, а купуващите редовно книги с меки корици намаляват от 16% на 10%.; намалява с 2 пункта и честотата на често купуване. Но намалява делът на хората, които въобще не купуват книги – от 56.4% на 51.5%.

2. Налице е ясна негативна тенденция при ползването на библиотеки. За период от три години ползването на публични библиотеки бележи съществен спад, който е най-ясно изразен при читалищните библиотеки – от 42% на 16%; с повече от 20 пункта спада и мотивацията те да бъдат посещавани¹¹. Библиотеките като че ли започват да се оформят като място пред всичко за специализирано търсене на информация.
3. Мнението на анкетираните е, че образователната „инфраструктура” на четенето също е в криза. 58.4% от българското общество смята, че училището не създава позитивно отношение у учениците към книгата и четенето. Авторитетът на учителите е нисък - 37% от анкетираните смятат, че те като цяло не успяват да станат авторитет за учениците¹², 35% са на мнение, че изучаваните в училище четива не отговарят на интересите на учениците от съвременната епоха /а сред самите ученици този процент е 39.3%/.

Т.е. една трета от българското общество е скептично или съвсем недоволено от българското образование: оптимистите са малко. Около половината от анкетираните все пак признават авторитет на „някои” конкретни учители, както и нуждата от „някои” конкретни четива от училищния литературен канон. Подобни отговори говорят, че позитивните моменти са резултат не от системни действия на образователната политика, а по-скоро са случайни по отношение на нея и са резултат от поведението на определени учители или пък от атрактивността на някои четива /далеч не на всички/.

* * *

От своя страна, допълнителните групови дискусии показаха, че професионалните гилдии, които трябва да осигуряват онова, което нарекохме „инфраструктура на четенето” са повърхностно информирани една за друга, често имат взаимно неблагоприятни образи. Те не си взаимодействат успешно. Общите инициативи са много редки, отсъства синергия и не осъществяват над-прослоечна културна политика. Последната трябва очевидно да се провежда системно от държавата – ако има някакво единство в мненията на отделните професионални гилдии, то е в убеждението, че не съществува държавна политика по отношение на книгата и четенето.

¹¹ Ако през 2006-та, 55% са посочили, че снабдяването с повече нови книги би ги мотивирало да посещават библиотеки, сега този дял е едва 33%.

¹² Срещу 50.1%, които смятат че все пак някои учители успяват да станат и 7.5% пълни оптимисти, които смятат, че учителите като цяло успяват да направят това.

Освен това, при отделните професионални прослойки има значителна разлика в мотивацията: “мисионерската” мотивация е характерна за учители и донякъде за библиотекарите; издателите /макар често да се представят като културна институция с мисия/ мислят пазарно и са движени от пазарни мотиви. В професионалните очевидности на гилдиите влизат различни корпуси от четива – от литературния канон, който не бива да се променя /учители/, през библиотечната наличност /библиотекари/, до актуалната пазарна продукция и бестселърите /издатели/. Така, когато казват „книги”, те всъщност имат предвид различни неща.

Налице са още доста съществени разлики: различни визии /или утопии/ за бъдещата съдба на четенето и книгата; различно и двойствено себеизживяване¹³, различен е погледът към миналото. Често за библиотекарите и особено за учителите, социалистическата културна и образователна политика спрямо книгата е носталгичен образец.

Общият извод, който може да бъде направен тук е, че застаряващият възрастов състав, различните типове маргинализация и изолация, разбягващите се професионални манталитети и травми, идеологии и утопии, отсъствието на надпрослоечна обща политика и различните, несравними компетентности, а също и различните публични пози и реторики на учители, библиотекарите, издатели и литератори **не съдействат за повишаване на привлекателността на книгата и четенето.**

Нива на читателската компетентност.

Изследването работеше с понятие за читателска компетентност, различно както от традиционното понятие за грамотност, така и от елементарното разбиране на текста, а също и от модни формулировки от типа „преработване и апликиране на информация”. То гледаше на читателската компетентност като на идеален тип, съставен от взаимодействащи си и взаимообуславящи се йерархически „етажи”, надстрояващи се нива на компетентност – хипотезата беше, че те всички са необходими за успешна социализация на индивида. Ето тези моделни равнища:

- Грамотност
- Елементарно тематично разбиране
- Комплексно разбиране, което включва:
 - ✓ Конструиране на комплексен смисъл в близко текстуално обкръжение

¹³ Докато учители и библиотекарите мислят за себе си едновременно като за “ментори” и “маргинали”, то „мисионерското” в издателското себеизживяване е свързано и с ясна ценност на пазарната роля/.

- ✓ Конструирание на комплексен смисъл в далечни текстови връзки
- ✓ Конструирание на комплексен смисъл в интертекста и културния фон
- ✓ Конструирание на цялостни текстуални и синтетични “послания”
- ✓ Емпатия, дистанция, боравене с идентичностни модели, развиване на социалното въображение, прилагане към и изпитание на личния опит

Проведеният в ПГТМД и СМГ пилотен експеримент показва няколко неща:

На първо място, има разлика между външните индикатори за читателска активност /често четене, големи обеми четива, много прочетени книги през живота, притежаване на значителен брой книги и пр./ и собствените, „вътрешни” равнища на комплексната читателска компетентност: добрите външни индикатори не се корелират пряко с комплексната компетентност при четене, за която стана дума по-горе/.

За изследваните учениците от два 11-ти класа общо може да се твърди, че са овладели долните етажи читателската компетентност и слабо владеят нейни по-сложни и висши нива. Те са грамотни, разбират текста, концентрират се, забелязват детайли, но не владеят тъкмо онези равнища на четене, които са свързани с индивидуалистичната либерална култура: не се справят добре със сложно конструирание на смисъл, не удържат сложната смислова и аргументативна структура на текста, нито диалектиката между емпатия и дистанция, чрез които се проиграват отношения към човешките същества, представени от текста, към моделите на идентичност, възможни животи, както и възможни гладни точки, оценки и нагласи към тях.

Т.е. онова, което започва да се губи – сложната читателска култура - е социологически невидимо.

Общи изводи

Като общи изводи от изследването могат да се посочат следните тенденции:

1. Читателските практики се променят бавно, промените през 2009 не са съществени. Слабото увеличение, което изследването показва на читателската активност може да се дължи и на други причини. Те пазят „приличното” пето място в йерархията на дейностите, запълващи свободното време, а около 30% от българското население чете или твърди че чете.

2. Тече процес на сериозно културно разслоение: освен малки „читателски елити”, налице са прослойки, изключени или почти изключени от четенето – става дума за половината от българското население.
3. Статистическото разпределение на резултатите може да се представи като разпростиращо се между два идеални полюса – “*перфектният читател*” /13-15%/ и “*не-читателят*”, активният враг и “хейтър”¹⁴ на четенето /28-31%/.
4. Позицията на младите читатели е разколебана и двусмислена: при тях се наблюдава разцепване между практики и норми. Те са недоволни от това, че не четат, но продължават да не четат. Характеристиките на техните читателски практики ги поставят някъде между „златната среда” и културно маргинализираните прослойки.
5. Наблюдават се скрити, бавни и трудно видими процеси на ерозиране на “класическото” комплексно четене под социологическата повърхност: младите не овладяват добре и компетентно сложната културна техника „четене”.
6. Появяват се нови и много различни, все още слабо разпространени читателски практики, свързани с новите дигитални медии, с неясен културно-политически потенциал. Те обаче са все още само слаба тенденция и за собствените им характеристики засега може да се каже малко /не са правени същински изследвани/.

¹⁴ Под „хейтър” се подвежда следното множество

- Не чете или чете по-рядко от веднъж в годината
 - Не подарява книги, не получава книги за подарък
 - Не купува книги
 - Не чете, но смята, че не му е необходимо
 - не купува книги (никога). Не говори за книги (защото не е чел). Не притежава книги в дома си или притежава много малък брой
 - Не взима книги на заем.
 - В преобладаващата част от случаите, когато не-читателя е бил малък родителите му не са му чели книжки.
 - Смята, че книгите не могат да променят човека.
 - Често смята, че от книгите нищо не може да се научи.
- **Социално демографски характеристики** - най-често е работник 34%), безработен (15%) или пенсионер (27%), със средно или основно образование, по-често мъж (60%), отколкото жена (40%). Доходите му са по-ниски от средното.

7. Четенето има ясна корелация с гражданската активност. Активните читатели почти винаги са и активни граждани и много по-често участват във филантропически, екологични, културни и др. инициативи от неактивните. Тази корелация не важи единствено за политически избори, където активността на необразованите и нечетящи слоеве е голяма.